

УДК 351.84:364.4-056.83(477)

DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310/2024-108-1-132-140>

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ, ЯКІ СТРАЖДАЮТЬ ВІД НАРКОТИЧНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ

Є. Ю. Пліско

ORCID 0000-0001-6814-4666

С. С. Теліус

ORCID 0009-0001-5893-8785

В статті проаналізовано питання сучасного державного забезпечення та реалізації різних форм соціальної роботи з людьми, які страждають від наркотичної залежності. Виділено реабілітаційні центри і патронажні заклади, в яких реалізуються допомога та підтримка. За напрямом реабілітування такої категорії клієнтів соціальні установи розподілені на трудовотерапевтичні, терапевтичні, заклади комплексної допомоги та релігійні. З форм соціальної роботи з наркозалежними зазначено і обґрунтовано: профілактику вживання наркотичних речовин (постреабілітаційна профілактика); соціально-медичне консультування; робота з клієнтами за програмами соціально-психологічної реабілітації, психотерапія; патронаж та супровід клієнта після проходження курсу медичного лікування. Серед послуг відокремлено: соціально-побутові, психологічні, соціально-педагогічні, медичні (лікувальні), економічні, юридичні, допомога у працевлаштуванні та інформаційні послуги.

Наголошено, що уся перерахована вище робота здійснюється на підставі існування відповідної нормативно-правової бази (Законів, Установ, Розпоряджень та ін.). Розгляд законодавчої літератури виявив законність, логічність та порядок дій при реалізації соціальної реабілітації осіб, які страждають від наркотичної залежності.

Встановлено, що державна політика щодо організації соціальної роботи з людьми, які страждають від наркотичної залежності, спрямована на формування науково-теоретичних, практичних та методичних підходів до забезпечення розвитку й упровадження системи соціальної взаємодії з клієнтами. А також в проведенні своєчасних профілактичних заходів щодо вживання і розповсюдження наркотичних речовин у суспільстві.

Ключові слова: соціальна робота, профілактика, реабілітація, патронаж, наркотична залежність.

Постановка проблеми у загальному виді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Проблема наркотичної залежності в Україні дуже розповсюджена. За статистичними даними нараховано близько півмільйона людей, які перебувають на обліку. Переважним чином це громадяни віком від 15 до 64 років. Жертвами стають неповнолітні, молодь, зрілі люди і навіть люди пенсійного віку. Крім того, проблема наркозалежності посилюється через втягування однією людиною інших. Підраховано, що одна людина, яка вживає наркотичні речовини, притягує до 6 осіб кожного року. Кожна десята родина стикається з проблемою наркоманії. Вживання наркотичних речовин виступає причиною смертельного наслідку близько 10–12 тисяч громадян нашої країни щорічно (Чернецька, 2016, с. 1).

Ефективним засобом соціальної роботи з наркозалежними вважається застосування міждисциплінарного підходу з використанням знань психології, педагогіки, соціальної роботи, медицини. А її ефективна реалізація здійснюється на підставі розроблених нормативно-правових положень, що забезпечують надання допомоги страждаючим від наркотичної залежності на державному рівні у відповідних соціальних й медичних установах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури сформував певне уявлення про загальні теоретико-методологічні положення та напрями реалізації соціальної роботи з людьми, які страждають від наркотичної залежності.

На перетині галузей знань про педагогіку, психологію, соціальну роботу, увагу цій проблемі приділяли Ю. Белоусов, А. Вієвський, О. Вовкогон, В. Литвиненко, О. Караман, С. Коношенко, В. Оржеховська, С. Харченко, Ю. Чернецька та ін. Науковцями проаналізовано соціально-педагогічні та психологічні особливості реалізації соціальної реабілітації людей з наркотичною залежністю (О. Караман, С. Коношенко, В. Оржеховська); обґрунтовано матеріально-технічне забезпечення соціальної роботи з наркозалежними (Ю. Белоусов); визначено подальші пріоритети розвитку соціально-педагогічної, реабілітаційної роботи з зазначеною категорією клієнтів (В. Литвиненко, Ю. Чернецька).

На думку вчених (О. Караман, С. Коношенко, В. Оржеховська, С. Харченко та ін.), ефективна ресоціалізація наркозалежних залежить не тільки від якісного медичного лікування, а й від високопрофесійного супроводу клієнта на етапі його адаптації, проведенні профілактичних

заходів, наданні повного обсягу соціальної допомоги (працевлаштування, допомога в налагодженні комунікації з рідними та інше). У зв'язку з цим велике значення має обсяг різноманітних послуг соціального характеру (матеріальні, побутові тощо) під час (і після) лікувально-реабілітаційного процесу.

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Передумовою дослідження міждисциплінарної проблеми «наркоманія» є аналітичний розбір державного забезпечення соціальної роботи за цим напрямом. Наукові розвідки сучасних вчених не розглядають означене питання комплексно. Лише окремо визначають його складові. Тому проведений нами аналіз дозволить сформулювати структурність соціальної роботи з наркозалежними, виділити основні напрямки, форми, та послуги, що надає держава.

Мета статті – виділити й проаналізувати нормативно-правові засади реалізації соціальної роботи з людьми, які страждають від наркотичної залежності; обґрунтувати державне забезпечення соціальної профілактики, реабілітації та ресоціалізації цієї категорії клієнтів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Відстежуючи історію розвитку соціальної допомоги наркозалежним, організації превентивного виховання дітей та молоді, впровадження реабілітаційних програм, здійснення патронажу та інших форм соціальної роботи, зазначимо, що в Україні ряд таких послуг започатковано ще у 60-х роках минулого століття, коли в країні активним чином почали з'являтися відділи наркології. Першим з них було організовано відділ наркології Українського психоневрологічного інституту в структурі колишньої 36-ї Київської міської лікарні (Вовкогон, 2009, с. 95; Вієвський, 2008, с. 6).

Нині в Україні функціонує понад 40 територіальних установ наркологічної допомоги населенню та 4 лікарні спеціального призначення (наркологічні лікарні). А загальним числом нараховується близько 4000 закладів, установ, громадських об'єднань, діяльність яких прямим чи опосередкованим чином пов'язана із реабілітацією наркоманів.

За формами допомоги наркозалежним особам розрізняють:

- детоксикація;
- надання лікарської консультації;
- підтримувальна терапія;
- перебування в амбулаторії та реалізація медико-реабілітуючої програми;
- соціально-реабілітаційна допомога;

– психотерапія, психологічна реабілітація.

Крім того, існують програми постреабілітації – програми реалізовані на допомогу колишньому наркозалежному адаптуватись у здоровому соціальному середовищі після успішного завершення курсу медико-соціальної та психологічної реабілітації.

Уся перерахована вище робота здійснюється на підставі існування відповідної нормативно-правової бази (Законів, Установ, Розпоряджень та ін.). Тяжка ситуація пов'язана з розповсюдженням наркотичних речовин серед населення, привела до необхідності розробки низки відповідних законодавчих документів, що регулюють процес соціальної реабілітації. Серед найбільш актуальних наведемо:

- Закони України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю»;
- Закони України «Про сприяння соціальному становленню і розвитку молоді України»;
- Закони України «Про охорону дитинства»;
- Закони України «Про обіг в Україні наркотичних речовин, їх аналогів і прекурсорів»;
- Закон України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними»;
- Наказ МОН України «Про затвердження і впровадження галузевого стандарту соціальних послуг уживачам психоактивних речовин і їх близькому оточенню»;
- Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Типового положення про центр ресоціалізації наркозалежної молоді»;
- Наказ «Про схвалення Стратегії державної політики щодо наркотиків»;
- Наказ «Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги соціально-психологічної реабілітації осіб із залежністю від наркотичних засобів чи психотропних речовин».

Закон України «Про соціальні послуги», введений в дію 1 січня 2020 р. гарантує надання соціальних послуг населенню, організацію профілактичних заходів з попередження вживання наркотичних речовин, їх розповсюдження та мінімізацію їх негативних наслідків. Законом обумовлено негативні чинники, що формують складні життєві обставини – причини, за яких людина іде на шлях вживання наркотичних речовин. Серед таких причин-наслідків – психосоціальні розлади людини як особистості, прояви ознак девіантної поведінки під впливом та після вживання наркотичних речовин.

В якості платформ реалізації соціально-реабілітуючих програм законодавством передбачено створення відповідних закладів, пенітенціарних установ державного, комунального й навіть приватного зразку. До таких реабілітаційних центрів відносять громадські, благодійні, адаптивно-допоміжні, патронажні установи. Крім того, постреабілітацією, адаптацією колишніх наркозалежних займаються релігійні організації. До прикладу, соціальною реабілітацією займаються Київський центр здорової молоді, МБО «Реабілітаційний центр «Сходи», ГО «РЦ «Троїцький», Центр терапії залежностей «Фенікс» та інші.

За віком переважна більшість реабілітаційних центрів розраховані на клієнтів 15–35 років. Пояснюється це тим, що саме в цьому віці найбільш частіше розповсюджено вживання наркотичних речовин. За своїм напрямом реабілітування клієнтів реабілітаційні центри поділяються на:

- трудотерапевтичні;
- терапевтичні;
- комплексної допомоги;
- релігійні (Чернецька, 2016, с. 184).

Метою усіх цих центрів є реалізація профілактики, реабілітації та ресоціалізації наркозалежних (неповнолітні, молодь, літні люди), через надання комплексної суспільно-соціальної, соціально-педагогічної, психологічної допомоги, організації комплексних реабілітаційних заходів, заходів попередження вживання та розповсюдження наркотичних речовин, а також організації адаптації клієнтів, їх патронаж та супровід після проходження успішного курсу реабілітації (медичної реабілітації, психологічної, психотерапевтичної, соціальної).

Серед соціальних послуг, що можуть надаватися такими установами, ми відокремлюємо:

- соціально-побутові послуги – організація соціальної допомоги після проходження реабілітації (медичної, психологічної, психотерапевтичної, соціальної), допомога з відновлення та отримання документів (паспорту, прописки проживання та ін.), забезпечення продуктами першої необхідності (продукти гігієни, одяг, взуття, харчування) та ін.;

- психологічні послуги – допомога особі при психологічному розладі, поліпшення соціальних відношень з близькими, рідними, друзями та ін.;
- використання психотерапії з метою психологічної корекції особистості та ін.;

- соціально-педагогічні послуги – відновлення втрачених індивідуальних якостей особистості (професійних, соціальних) шляхом соціально-педагогічних тренінгів, занять, консультацій та ін.;
- допомога у навчанні, вихованні, організації дозвілля; допомога у працевлаштуванні, залученні до громадських організацій та ін.;

- соціально-медичні послуги – системне медичне лікування людини, яка страждає від наркотичної залежності, здійснення профілактичних, терапевтичних, лікувально-оздоровчих заходів;
- соціально-економічні послуги – надання першої матеріальної допомоги (грошова допомога);
- юридичні послуги – надання консультацій з питань чинного законодавства про права та обов’язки громадянина України, про можливість отримання допомоги від держави (соціальної, матеріальної, побутової, психологічної, медичної), сприяння проведенню профілактичних заходів по боротьбі із розповсюдженням наркотичних речовин, наголошення на юридичній відповідальності осіб, які вдаються до протиправних дій пов’язаних з наркотичними речовинами та ін.;
- послуги з працевлаштування – допомога у працевлаштуванні, надання допомоги у відновленні професійних здібностей, професійної реабілітації, стимулюванні проходження курсів підвищення професійної кваліфікації, навчанні за фахом роботи та ін.;
- інформаційні послуги – допомога при пошуку необхідної інформації, розповсюдження загальної соціально-громадської інформації, інформації про надання соціальних послуг та ін. (Чернецька, 2016, с. 189–190).

Висновки. Як бачимо, центри соціальної допомоги виконують велику кількість завдань щодо нормалізації життя людей, які страждають від наркотичної залежності. Аналіз наукової літератури сформулював певне уявлення про загальні теоретико-методологічні положення в організації соціальної роботи за напрямом «реабілітація наркозалежних». Державна підтримка спрямована першим чином на задоволення соціально-побутових, матеріальних, медичних потреб цієї категорії громадян. А спеціалізовані пенітенціарні заклади виступають головною платформою для надання допомоги (соціальної, побутової, матеріальної, медичної – відповідно).

Література

1. Андрух П. Г. Відносини сімейної співзалежності як мішень психосоціальної реабілітації осіб із наркоманіями. *Вісник проблем біології і медицини*, 2011. Вип. 2, Т. 3. С. 68–72.
2. Белоусов Ю. Л. Інституціоналізація профілактики наркотизму в Україні: автореф. дис. ... канд. соц. н.: 22.00.03. Харків, 2003. 21 с.
3. Вієвський А., Дворяк С., Сидяк С. Лікування наркозалежності в Україні та оцінка його ефективності. Звіт про дослідження, 2008. Київ. 78 с.
4. Вовкогон О. Ю. Реабілітація залежних від наркотичних речовин: інституційний вимір. *Наукові записки*, 2009. Том 96. Соціологічні науки. С. 94–98.

5. Караман О. Л. Технологія профілактичної роботи в системі «соціальний захист дитинства». *Теоретичні та медичні засади соціально-педагогічної підготовки вчителя*. Київ ; Житомир, 1999. С. 43–46.
6. Коношенко С. В. Реабілітаційна робота з соціально дезадаптованими підлітками в умовах індустріального регіону : монографія. Слов'янськ: «Печатный двор», 2009. 251 с.
7. Концепція державної політики України щодо наркотиків та алкоголю (законопроект); за ред. Барко В. та ін. 2006. Київ. 50 с.
8. Литвиненко В. І. Альтернативні центри реабілітації наркозалежних в Україні. Полтава, 2000. 60 с.
9. Лютий В. П. Соціальна робота з групами девіантної поведінки : навчальний посібник. Київ : Академія праці і соціальних відносин, 2000. 50 с.
10. Лютий В. П. Соціально-педагогічна профілактика адитивної поведінки. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*, 2012. № 2. С. 54–61.
11. Оржеховська В. М. Методика позбавлення неповнолітніх наркогенних звичок. Київ : ІСДО, 1995. 252 с.
12. Оржеховська В. М., Федорченко Т. Є. Профілактика девіантної поведінки неповнолітніх : навчальний посібник. Черкаси: Видавництво Чабаненко Ю., 2008. 376 с.
13. Соціальна робота в Україні : навчальний посібник ; за заг. ред. І. Д. Зверсевої, Г. М. Лактіонової. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 256 с.
14. Харченко С. Я. Соціально-педагогічні технології : навчально-методичний посібник / Науково-дослідний центр проблем соціальної педагогіки та соціальної роботи АПН України і Луганського національного педагогічного ун-ту ім. Тараса Шевченка. Луганськ: Альма-матер, 2005. 552 с.
15. Чернецька Ю. І. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних в умовах реабілітаційних центрів : автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.05 / Луганський національний університет ім. Т. Шевченка. Старобільськ. 2016. 44 с.
16. Чернецька Ю. І. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних в умовах реабілітаційних центрів: дис. ... докт. пед. наук: 13.00.05 / Луганський національний університет ім. Т. Шевченка. Старобільськ, 2016. 552 с.

References

1. Andruk, P. H. (2011). Vidnosyny simeinoi spivzalezhnosti yak mishen psykhosotsialnoi rehabilitatsii osib iz narkomaniiamy [Relationships of family codependence as a target of psychosocial rehabilitation of persons with drug addictions]. *Visnyk problem biolohii i medytsyny. Vyp. 2, T. 3*. S. 68–72 (ukr).
2. Bielousov, Yu. L. (2003). Instytutsionalizatsiia profilaktyky narkotyzmu v Ukraini [Institutionalization of drug addiction prevention in Ukraine]: avtoref. dys. ... kand. sots. n.: 22.00.03. Kharkiv (ukr).
3. Viievskiy, A., Dvoriak, S., Sydiak, S. (2008). Likuvannya narkozalezhnosti v Ukraini ta otsinka yoho efektyvnosti [Treatment of drug addiction in Ukraine and evaluation of its effectiveness]. *Zvit pro doslidzhennia*. Kyiv. (ukr).

4. Vovkohon, O. Yu. (2009). Reabilitatsiia zaleznykh vid narkotychnykh rečovyn: instytutsiinyi vymir [Rehabilitation of drug addicts: institutional dimension]. *Naukovi zapysky. Tom 96. Sotsiologichni nauky*. S. 94–98 (ukr).
5. Karaman, O. L. (1999). Tekhnolohiia profilaktychnoi roboty v systemi “sotsialnyi zakhyst dytnstva” [Technology of preventive work in the “childhood social protection” system]. *Teoretychni ta medychni zasady sotsialno-pedahohichnoi pidhotovky vchytelia*. Kyiv ; Zhytomyr. S. 43–46 (ukr).
6. Konoshenko, S. V. (2009). Reabilitatsiina robota z sotsialno dezadaptovanyimi pidlitkami v umovakh industrialnogo rehionu [Rehabilitation work with socially maladapted teenagers in the conditions of an industrial region] : monohrafiia. Sloviansk: «Pechatnyi dvor» (ukr).
7. Kontsepsiia derzhavnoi polityky Ukrainy shchodo narkotyktiv ta alkoholu (zakonoproekt) (2006). [Concept of the state policy of Ukraine on drugs and alcohol (draft law)]; za red. Barko V. ta in. Kyiv. (ukr).
8. Lytvynenko, V. I. (2000). Alternatyvni tsentry reabilitatsii narkozaleznykh v Ukraini [Alternative centers for the rehabilitation of drug addicts in Ukraine]. Poltava (ukr).
9. Liutyi, V. P. (2000). Sotsialna robota z hrupamy deviantnoi povedinky [Social work with groups of deviant behavior]: navchalnyi posibnyk. Kyiv : Akademiia pratsi i sotsialnykh vidnosyn (ukr).
10. Liutyi, V. P. (2012). Sotsialno-pedahohichna profilaktyka adytyvnoi povedinky [Socio-pedagogical prevention of addictive behavior]. *Sotsialna pedahohika: teoriia ta praktyka. №2*. S. 54–61 (ukr).
11. Orzhekhovska, V. M. (1995). Metodyka pozbavlennia nepovnolitnikh narkohennykh zvyчок [The method of depriving minors of narcotic habits]. Kyiv : ISDO (ukr).
12. Orzhekhovska, V. M., Fedorchenko, T. Ye. (2008). Profilaktyka deviantnoi povedinky nepovnolitnikh [Prevention of deviant behavior of minors] : navchalnyi posibnyk. Cherkasy: Vydavnytstvo Chabanenko Yu. (ukr).
13. Sotsialna robota v Ukraini: navchalnyi posibnyk [Social work in Ukraine: a study guide] (2004); za zah. red. I. D. Zvierievoi, H. M. Laktionovoi. Kyiv : Tsentr navchalnoi literatury (ukr).
14. Kharchenko, S. Ya. (2005). Sotsialno-pedahohichni tekhnolohii: navchalno-metodychnyi posibnyk [Socio-pedagogical technologies: educational and methodological manual] / Naukovo-doslidnyi tsentr problem sotsialnoi pedahohiky ta sotsialnoi roboty APN Ukrainy i Luhanskoho natsionalnogo pedahohichnogo un-tu im. Tarasa Shevchenka. Luhansk: Alma-mater (ukr).
15. Chernetska, Yu. I. (2016). Teoriia i praktyka sotsialno-pedahohichnoi roboty z resotsializatsii narkozaleznykh v umovakh reabilitatsiinykh tsentriv [Theory and practice of socio-pedagogical work on the resocialization of drug addicts in the conditions of rehabilitation centers]: avtoreferat dys. ... doktora pedahohichnykh nauk: 13.00.05 / Luhanskyi natsionalnyi universytet im. T. Shevchenka. Starobilsk (ukr).
16. Chernetska, Yu. I. (2016). Teoriia i praktyka sotsialno-pedahohichnoi roboty z resotsializatsii narkozaleznykh v umovakh reabilitatsiinykh tsentriv [Theory and practice of socio-pedagogical work on the resocialization of drug addicts in the

conditions of rehabilitation centers]: dys. ... doktora pedahohichnykh nauk: 13.00.05 / Luhanskyi natsionalnyi universytet im. T. Shevchenka. Starobilsk (ukr).

STATE POLICY REGARDING THE ORGANIZATION OF SOCIAL WORK WITH PEOPLE SUFFERING FROM DRUG ADDICTION

Ye. Yu. Plisko, S. S. Telius

The article analyzes the issue of modern state support and implementation of various forms of social work with people suffering from drug addiction. Rehabilitation centers and patronage institutions, which provide assistance and support to drug addicts, have been identified. According to the direction of rehabilitation of clients, social institutions are divided into occupational therapy, therapeutic, complex care and religious institutions. Among the forms of social work with drug addicts, the following are indicated and substantiated: prevention of the use of narcotic substances (post-rehabilitation prevention); social and medical counseling; work with clients on programs of social and psychological rehabilitation, psychotherapy; patronage and support of the client after the course of medical treatment. Among the services, the following are separated: social and household, psychological, social and pedagogical, medical (healing), economic, legal, employment assistance and informational services.

It is emphasized that all the work listed above is carried out on the basis of the existence of the relevant legal framework (Laws, Institutions, Orders, etc.). A review of the legislative literature revealed the legality, logic and procedure for implementing social rehabilitation of persons suffering from drug addiction.

It was established that the state policy regarding the organization of social work with people suffering from drug addiction is aimed at the formation of scientific-theoretical, practical and methodical approaches to ensuring the development and implementation of the system of social interaction with clients. And also, in carrying out timely preventive measures regarding the use and distribution of narcotic substances in society.

Key words: social work, prevention, rehabilitation, patronage, drug addiction.

Пліско Євген Юрійович – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри соціальної роботи Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Дніпро, Україна). E-mail: pliskoej@ukr.net

Plisko Yevhen Yuriiovich – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Social Work of the SHEI “Donbas State Pedagogical University” (Dnipro, Ukraine). E-mail: pliskoej@ukr.net

Теліус Сергій Сергійович – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота», «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Дніпро, Україна). E-mail: stelius403@gmail.com

Telius Serhii Serhiiovich – student of the second (master's) level of higher education, specialty 231 “Social work” of the SHEI “Donbas State Pedagogical University” (Dnipro, Ukraine). E-mail: stelius403@gmail.com